

ti heidän retoriikkaansa näiden näkemysten levittämisessä vuosina 1523–1525. Siten fokus siirtyy vallankäyttäjistä evankelisen liikkeen johtohahmoihin, joskin sekä piispojen että ruhtinaiden näkökulma on edelleen jatkuvasti esillä. Plummer kiteyttää muutoksen evankelisen puolen suhtautumistavassa siihen, miten argumentti yksittäisen papin oikeudesta valita avioliitto selibaatin sijaan ja papiston avioliiton laillisuuden puolesta muuttui vaatimukseksi kaikkien sellaisten pappien avioitumisesta, jotka eivät kyenneet pysymään siveinä (s. 119). Kirjoittaja osoittaa monessa kohdin, kuinka papiston avioliitoista tuli enenevässä määrin osa evankelista normikäyttäytymistä.

Seuraavat pääluvut käsittävät kukin ajanjakson 1520-luvun alusta 1540-luvun alkuun tai puoleenväliin. Siten käsittelytapa muuttuu kronologisesta selkeän temaattiseksi. Neljäs pääluku kuvaa entisten nunnien ja munkkien kokemuksia omista avioliitoistaan, jotka koettiin yhteiskunnallisesti pappien avioliittoja suuremmiksi rajanylityksiksi. Entiset nunnat ja munkit kohtasivat epäluuloja, jotka yleensä liittyivät heidän moraaliinsa ja jotka käytännössä vaikeuttivat heidän integroitumistaan yhteiskuntaan.

Plummer tuo selvästi esiin myös sen, kuinka evankelisten piirissä päädyttiin maallikoiden ja hengellisen elämän valinneiden jyrkästä erottelusta 1400-luvulla 1500-luvun alun käsitykseen yhteisistä normeista, jotka koskivat molempia ryhmiä. Siten kirjoittaja lähestyy myös laajempaa kysymystä ihmiskäsityksen vähittäisestä muutoksesta, joka näkyy monin tavoin nimenomaan 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tähän muutokseen kuului olennaisesti ajatus siitä, ettei luostarikilvoitus ole minkään ihmisryhmän hyve. Ansioistaan huolimatta luku jättää avoimeksi joitakin kysymyksiä. Esimerkiksi entisten nunnien siveellisyydestä esitettyjen epäilysten kuvaus antaisi aihetta pohdittua kyseisten naisten muodostaman

sukupuolittuneen sosiaalisen uhan luonnetta. Tätä kirjoittaja ei kuitenkaan tee.

Viidennessä pääluvussa käsitellään sekä evankelisten että katolisten auktoriteettien suhtautumista papiston konkubinaattiin. Plummer osoittaa, että vaikka molemmat tahot tuomitsivat konkubiinisuhteet, käytännössä tätä seuranneet toimenpiteet erosivat toisistaan merkittävästikin. Konkubinaatin rajoittamisen keinoista Plummer ottaa erityisesti esiin retoriikan ”yleisen järjestyksen” säilyttämisestä, sosiaalisen marginalisoinnin ja konkubiinien rankaisun papiston sijaan. Toisaalta kirjoittaja nostaa myös esiin paikallisten asukkaiden tuen, joka oli olennainen papiston seksuaalisen normiston määrittelyssä ja ylläpidossa ja jota ilman kirkon tai maallisen vallan oli vaikeaa käytännössä toimia. Kirjoittaja tekee saman huomion myös muissa pääluvuissa.

Kuudennessa pääluvussa käsitellään kysymystä siitä, miksi maallikot tahtoivat avioitua pappien tai entisten sääntökuntalaisten kanssa. Tässä pääluvussa kirjoittaja keskittyy lähinnä naisten kokemusten ja näkökulmien kuvaamiseen. Luvussa käsitellään omina kokonaisuuksinaan konkubiineja, porvariston tyttäriä ja nunnia. Esimerkiksi perheiden sekä käytännön politiikoinnin vaikutus nunnien avioliittoihin on tuotu hyvin esiin. Valitettavasti on kuitenkin todettava, että Plummerin tutkimus ei aivan täytä toivottuja mittoja tämän päivän historian tutkimuksesta – naisnäkökulman käsittely yhdesä pääluvussa, lokeroituina omiin sosiaalisiin ryhmiinsä ei edusta sukupuolta integroivaa historian tutkimusta parhaimmillaan.

Seitsemäs ja viimeinen pääluku kuvaa papiston kotitalouksia sekä käsittelee kysymystä siitä, miksi papiston avioliiton paikallinen laillistaminen ei johtanut asiasta käytävän debatin loppumiseen. Kuten Plummer tuo esiin, yleiset sosiaaliset normit ja mielipideilmasto muuttuivat hitaammin kuin uudistuksia esittä-

vät ja puoltavat kannanotot antaisivat olettaa.

Kaiken kaikkiaan Plummerin teos on erinomainen lisä reformaatioajan tutkimukseen. Se valaisee ansiokkaasti 1500-luvun alkupuolen kirkollista, sosiaalista ja poliittista kenttää, jolla ei vaikutettu ainoastaan ylhäältä käsin vaan aivan yhtä lailla alhaalta, käytännön kautta.

SINI MIKKOLA
TEOL. MAIST., VANTAA

EVA-LENA KARLSSON,
INGRID LINDELL &
MAGNUS OLAUSSON
(RED.)

Stolthet & fördom: kvinna och konstnär i Frankrike och Sverige 1750–1860. Nationalmusei utställningskatalog. Stockholm: Nationalmuseum 2012. 300 s.

Nationalmuseets utställningskatalog *Stolthet & fördom* har utgivits i anslutning till en utställning med samma namn i utgivarens välkända lokaler i Stockholm. Namnet har lånats från författare Jane Austens kända klassiska verk *Pride and Prejudice* och är ett passande val. Läsaren kan dock fundera på om det hade varit möjligt att hitta ett namn som på ett ännu mer träffande sätt skulle ha illustrerat de svenska och franska kvinnliga konstnärerna under perioden 1750–1860. Austens originalverk var trots allt engelsk och översattes till svenska först 1920.

Utställningskatalogens konstnärliga innehåll blir synligt redan i dess yttre: publikationen är ett voluminöst verk med hårda stilfulla pärmar i rosa. Omslaget dekoreras av den kända franska konstnärinnans Antoinette Cécile Hortense Haudenbourt-Lescots (1784–1845) självporträtt från 1825. Den mörktonade målningen avbildar en fundersam dam med ett konstnärsvärtyg i handen. Sidorna

är tjocka och blanka och lockar läsaren att följa med på en upptäcktsfärd bland ett drygt sekels skörd av kvinnligt konstnärskap. De flesta av bilderna är i färg och ett flertal upptar en hel sida vilket möjliggör en ingående granskning.

Utställningen *Stolthet & fördom* anordnades i samarbete med National Museum of Women in the Arts som ligger i Washington DC. De tillhörande konstverken ställdes först ut där under namnet *Royalists to Romantics*. Katalogen inleds med överintendent Berndt Arells förord där han konstaterar att många talangfulla franska och svenska kvinnors målarkonst under tidernas gång har fallit i glömska. Särskilt efter modernismens genomslag i början av 1900-talet suddades de kvinnliga konstnärerna och deras prestationer nästan helt ut ur historieskrivningen. Utställningen strävar efter att återupprätta konstnärinnornas ställning och kasta ljus på de villkor som dikterade ramarna för deras arbete.

Tidsperioden för utställningen sträcker sig från 1750 till 1860. I början av tidsspannet var det inte lätt för en målade kvinna att bli uppmärksam. I 1700-talets Frankrike var det få damer som valdes in i den franska konstakademien. För att godtas behövde kvinnan förutom talang oftast en framstående make eller kungligt beskydd. Till den första gruppen hörde exempelvis Marie Thérèse Reboul (1728–1805) som var gift med akademiens direktör Joseph-Marie Vien och till den sistnämnda Élisabeth Louise Vigée-Lebrun (1755–1842). Dessa damer som lyckades ta sig in i akademien samt några av deras kollegor utgör ett betydelsefullt inslag i utställningen. Ur en nordisk synvinkel är det intressant att veta att en av dem var modellen för det kända verket *Damen med slöjan* som är i Nationalmuseets ägo. Den hemlighetsfulla damen i den svenska porträttmålaren Alexander Roslins (1718–1793) målning är upphovs-

mannens hustru Marie Suzanne Giroust (1734–1772) som också var en berömd konstnär.

De svenska konstnärinnorna upplevde likartade svårigheter som de franska. Kvinnor hade inte tillträde till utbildningen som gavs i Konstakademien i Stockholm. Den första kvinnliga ledamoten var Ulrica Fredrica Pasch (1735–1796). Hon var dotter till porträttmålaren Lorens Pasch d.ä. Också i hennes fall spelade släktband och relationer till välkända konstnärer en betydelsefull roll. I Ulrica Pasch kölvatten valdes ett antal kvinnliga amatörer in som hedersledamöter. Under 1700- och 1800-talet växte antalet yrkesverksamma kvinnliga konstnärer och amatörer stadigt. Så småningom professionaliserades träningen i takt med att fördelaktiga sociala förändringar ägde rum i samhället.

Boken är uppdelad i flera olika delar. Efter Nationalmuseets överintendents förord följer samarbetspartner National Museum of Women in the Arts direktör filosofie doktor Susan Fisher Sterlings förord, översatt från engelska till svenska av Katarina Orre. Sedan möts läsaren av en kort inledning till ämnet, skriven av Nationalmuseets tidigare myndighetschef, dekan och professor (Lunds universitet) Solfrid Söderlind. Därefter kommer att antal essäer av sakkunniga. Ämnena är mångahanda men håller sig väl inom utställningens huvudsyfte. Kvalitén är till viss grad varierande. Läsaren bekantas bland annat med kvinnliga konstnärer i Frankrike i 1700-talets slut, Paris konstliv och upplysningsfilosoferna ur ett kvinnligt målarperspektiv samt franska miniatyristerna och pastellmålarna. Likaså presenteras 1800-talets lysande svenska konstnärinnor som Maria Röhl (1801–1875), Sophie Adlersparre (1808–1862) och Amalia Lindgren (1814–1891).

Till exempel Maria Röhl's liv är ett intressant vittnesbörd om att det på 1800-talet var möjligt för en kvinna att utöva professionell verksamhet. Trots de tidstypiska svårig-

heterna som de kvinnliga konstnärerna tampades med lyckades hon bli en framgångsrik porträttmålare i Stockholm med närområden. Hon var redan under sin uppväxt intresserad av teckning som i ett välbärgat borgarhem var ett naturligt ett inslag i en flickas uppfostran. Efter föräldrarnas död placerades Röhl och hennes systrar ut hos förmyndare. Efterhand blev hon lärling hos kopparstickaren och gravören Christian Didrik Forssell i Stockholm. Detta blev ett startskott till en karriär som professionell och ekonomiskt oberoende konstutövare. Röhl var en banbrytare bland kvinnliga målare. Hennes fall visar att en gedigen betalande kundkrets kunde befria konstnärinnan från behovet att gifta sig enbart i syfte att få försörjning.

Efter essäerna följer själva katalogen där utställningens konstverk står listade. Namnen varvas med korta och av olika författare skrivna inblickar i konstnärernas liv, beskrivningar och analyser av tavlorna samt kunskap om målerigenrer som miniatyr- eller landskapsmålning. Utöver dessa innehåller katalogdelen foton på ett stort antal utvalda verk från utställningen. Bildskärpan är god och färgerna magnifika. Avslutningsvis innehåller boken några engelska sammanfattningar och så förstas noter, bibliografi och personregister.

Utställningskatalogen öppnar intressanta vyer i de kvinnliga franska och svenska konstnärernas värld under tidsperioden 1750–1860. Verket är en omfattande bevis på de länge nästan bortglömda målarinnornas förmåga och skicklighet. Utställningsperioden var en tidpunkt då kvinnor för första gången under historien fick stiga ut i det offentliga konstlivet. De äldre tiders verksamma konstnärinnor och kvinnliga hantverkare var få och begränsade sitt arbete oftast inom klostermurarna eller i skyddet av ett skrå. Efter 1700-talets mitt blev det allt vanligare att kvinnor var konstnärligt aktiva utanför hemmets eller ateljéns begränsade sfär. De senaste årtiondenas forsk-

ning har kartlagt den förändringskapande tidsperiodens kvinnliga konstnärskap. Franska konstnärinnor har fått särskilt mycket uppmärksamhet både i svensk och internationell forskning. I Sverige har forskare dykt ner i arkivens djup för att bilda sig en uppfattning om det egna landets situation. Nationalmuseets utställning där fransk och svensk konst kombinerar erbjuder ett tillfälle att jämföra kvinnors skaparverksamhet i två olika europeiska länder.

Omständigheterna i Sverige och Frankrike skiljde sig från varandra. Den franska revolutionen påverkade enligt utställningskatalogens författare också konstbranschen. Å ena sidan gjorde den slut på den franska konstakademins monopolställning men å andra sidan resulterade den i att kvinnor inte längre alls kunde få utbildning i offentlig regi. Under de påföljande åren sökte många damer sig till privata konstskolor och fler kvinnor än förr ställde ut sina verk. I Sverige präglas utställningsperiodens början av många verksamma amatörkonstnärinnor. Från och med Konstakademiens utställningar 1784 fick vissa av målarnorna börja visa upp sina verk inför offentligheten. De svenska kvinnorna blev även aktiva utställningsbesökare och ibland ordinarie ledamöter i Akademien så tidigt som på 1790-talet. Utvecklingen beredde väg för det för sin tid relativt progressiva beslutet att öppna konstutbildningen för kvinnor 1864.

Stolthet & fördom är upplysande läsning för alla som är intresserade av det sena 1700-talets och det tidiga 1800-talets konst och samhälle, kvinno-, kultur- eller dräkthistoria. Den erbjuder en mångfacetterad inblick i de dåtida kvinnliga konstnärernas liv och arbetsvillkor. Samtidigt är katalogen en intressant beskrivning av hur kvinnans plats i den moderniserande världen återspeglas i konsten.

SARA MEDBERG
TEOL. MAG., HELSINGFORS

LU SEEGER
**“Vati blieb im Krieg”:
Vaterlosigkeit als ge-
nerationelle Erfahrung
im 20. Jahrhundert –
Deutschland und Polen.
Göttinger Studien zur
Generationsforschung.
Veröffentlichungen des
DFG-Graduiertenkollegs
“Generationengeschichte”.
Band 13. Göttingen:
Wallstein Verlag 2013. 620 s.**

Toisessa maailmansodassa kaatui tai katosi 4,7 miljoonaa saksalaista sotilasta. He jättivät jälkeensä 1,7 miljoonaa leskeä, 2,5 miljoonaa puoli- ja noin 100 000 täysipoua lasta. Isättömistä 95 % kuului sukupolveen, joka oli syntynyt vuosien 1935–1945 välillä. Vastaavasti 1920-luvulla syntyneistä saksalaisista miehistä 30 % sai surmansa toisessa maailmansodassa, heistä valtaosa itärintamalla. Sodan jälkeisillä avioliittomarkkinoilla vallitsi noin kahden miljoonan miehen vajaus. Sotasurmat muodostivat näin sekä henkiin jääneille miehille, kotirintaman naimaikäisille naisille että orvoiksi jääneille lapsille merkittävän sukupolvikysymyksen. Joissakin kouluissa joka toisen lapsen isä oli kaatunut tai kadonnut sodassa.

Lu Seegers toimii dosenttina ja lähihistorian tutkijana Hampurissa (Forschungsstelle für Zeitgeschichte, FZH), mutta tutkimuksen viitekehäksessä esiintyvä sukupolvihistoria liittyy ”mannheimilaisena metodina” tunnettuun tutkimussuuntaukseen, jota on harjoitettu erityisesti Göttingenissä. Tutkimus ei ole perinteinen saksalainen ”teoria ja tosiasiat”-tyyppinen esitys, vaan tutkija kysyy myös, missä määrin sotaorpous muodostaa historiallisen sukupolven edellytyksenä olevan avainkokemuksen. Sotaorpouden purkamisen yksilöllisiksi kokemuksiksi siirtää tutkimuksen painopisteen sukupolven kollektiivisesta elämäkerras-

ta yksilöihin. Tämä kuvastuu myös teoksen massiivisessa sivumäärässä.

Lopputuloksena on monisyinen kertomusten ja kokemusten kirjo. Toisaalta valittu metodi tekee vaikeaksi tehdä yleistäviä johtopäätöksiä. Erityisesti tämä koskee Puolaa, jossa isänsä menettäneet eivät muodosta yhtenäistä joukkoa, vaan haastateltuina on niin sotilaiden kuin esimerkiksi holokaustin uhrien lapsia. Seegers ei mielestäni tee riittävästi selvää eroa kaatuneiden ja murhatuksi tulleiden isien välillä, vaikka voisi olettaa, että myös isän menettämisen tavalla on merkitystä trauman käsittelylle. Hän ei myöskään kiinnitä huomiota puolalaiseen kollektiiviseen uhriksi joutumisen kokemukseen, jonka eriyttäminen yksilöiden traumaattisista kokemuksista olisi mielestäni ollut tarpeellista, joskin haastavaa. Kokonaisuudessaan Puola jää tutkimuksessa lapsipuolen asemaan osin siitä syystä, että Puolassa tällainen tutkimus on vasta alussa.

Tutkimustehtävässään Seegers sanoutuu irti yleistyksistä ja ilmaisee olevansa ensisijaisesti kiinnostunut siitä, miten sotaorpous vaikutti isättömiksi jääneisiin alaikäisiin lapsiin ja heidän identiteettinsä muodostumiseen sodanjälkeisessä maailmassa. Metodisesti tutkimus on monipuolinen ja harkittu. Seegers pohtii esimerkiksi toistuvasti muistiin perustuvan kokemuksen aitoutta. Usein hän joutuu toteamaan, että lapsuudenaikaisten muistijälkien lisäksi kertojien tarinoissa on havaittavissa myös muita tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, mitä haastateltavat muistavat ja miten he muistavat isäänsä. Erityisesti perheen tapa käsitellä muistoja vaikuttaa selvästi yksilöiden kokemuksiin.

Seegers ei tietoisesti erota historiallista sukupolvikokemusta siitä, mikä on muodostunut perheen tulkinnan ja kertomusten vaikutuksesta, vaan liittyy sosiologi Uta Karsteinin havaintoihin, miten yhteiskunnalliset tapahtumat ja prosessit muovautuvat kokemuksiksi objektiivisten tosiasioiden ja niiden perheis-